Н. А. КОМЛІК-ЯМАЦІНА

ЭЛЕМЕНТЫ СТАРАЖЫТНАЙ СІМВОЛІКІ НА ГЕРБЕ РОДУ ТЫШКЕВІЧАЎ / ELEMENTAI SENOVĖS SIMBOLIAI ANT HERBO TIŠKEVIČIŲ

N. KOMLIK-YAMATINA

ELEMENTS OF ANCIENT SYMBOLS ON THE COAT OF ARMS OF TYSHKEVICHS FAMILY

The aim of the research is to describe sense of ancient symbols on Tyshkevichs family coat of arms.

The methods used are as follows: comparative analysis, theoretical reconstruction, semiotic analysis.

Tyshkevichs is an ancient famous family. Its coat of arms is named «Lialiva». There are two ancient symbols: crescent and hexagram on it. The author of this article explains the meaning of these symbols from the viewpoint of semiotic, not heraldry.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

Сімвалы з’яўляюцца адным з самых старажытных і загадкавых феноменаў чалавечага быцця. З’явіўшыся на світанку чалавечай культуры (наскальныя роспісы ў пячорах Ласко, сімвалы на старажытнаегіпецкіх храмах і інш.), сімвалы працягваюць актыўна выкарыстоўвацца ў розных галінах жыццядзейнасці чалавека і сёння. Аднак навуковую цікавасць сімволіка разнастайных культур пачала выклікаць адносна нядаўна, з канца XIX – пачатку XX ст., калі позіркі філосафаў скіраваліся на праблему знака: Чарльз Сандэрс Пірс (Charles Sanders Peirce), Сьюзэн Лангер – у Амерыцы; Фердынанд дэ Сасюр, Эрнст Касірэр, Ралан Барт – у Еўропе; Юрый Лотман, Уладзімір Тапароў і іншыя прадстаўнікі Тартуска-Маскоўскай семіятычнай школы – у Расіі. З’явілася асобная навуковая дысцыпліна – семіялогія, аб’ектам і прадметам даследавання якой з’яўляюцца знакі і сімвалы.

Цесна пераплецена з семіялогіяй геральдыка – з другой паловы XIX ст. дапаможная гістарычная дысцыпліна, якая вывучае гербы; раней, у XIII ст., – складанне шляхецкіх, цэхавых і зямельных гербаў. Вывучэннем гербаў, іх гісторыі, сімволікі займалася шмат філосафаў, гісторыкаў, этнографаў і інш.: Джавані Санці-Мадзіні, Сцівен Слэйтар, Мішэль Пастуро (Michel Pastoureau), Артур Фокс-Дэвіс, Аляксандр фон Вальбарт і інш. – у Еўропе, У. К. Лукомскі, М. М. Старадубцаў, М. Ю. Мядзведзеў, Ю. У. Арсеньеў – у Расіі. У

Беларусі ў галіне вывучэння геральдыкі пачэснае месца займае гісторык і геральдыст Анатоль Кірылавіч Цітоў.

Абапіраючыся на працы вышэйпералічаных навукоўцаў, а таксама на даследаванні апошняга часу (У. Эка, Ю. Крысцева, В. У. Іваноў і інш.), у дадзеным артыкуле ў межах семіятычнага падыходу разглядаецца герб роду Тышкевічаў – «Ляліва».

У адпаведнасці з методыкай апісання герба, якая была прапанавана знакамітым італьянскім гісторыкам і геральдыстам Джавані Санці-Мадзіні, герб можа быць прадстаўлены ў трох формах: малой, сярэдняй і вялікай. Малая форма – шчыт з асноўным сімвалам; сярэдняя – дадаецца шлем з нашлемнікам (пёры, рогі, крылы і т. п.), карона (як ідэнтыфікатар ступені шляхетнасці); вялікая форма ўключае ўсе элементы герба: шчыт, шлем, нашлемнік, карону, тых, хто трымае шчыт, мантыю, дэвіз [15; 12, с. 45–47, 273–275].

Апісанняў гэтага герба існуе нямала, сваімі каранямі ён сыходзіць у XIV ст. [18; 19]. З гэтай нагоды спыняцца на падрабязным разглядзе другасных элементаў герба «Ляліва» (такіх, як карона, пёры паўліна і інш.) не будзем, у дадзеным артыкуле нас больш цікавіць малая форма герба, г. зн. яго асноўны сімвал – шасціканцовая зорка над «паравернутымі дагары рожкамі месяца».

Геральдычная навука не дае тлумачэння гэтаму злучэнню нябесных цел, толькі яго апісанне: «Должна быть луна, как на новую, неполной, рогами вверх обращенной, в середине ее звезда о шести лучах в поле синем либо, как некоторые используют, в красном; луна должна быть золотой» [8, с. 66].

Калі звярнуцца да разнастайных энцыклапедый і слоўнікаў па сімволіцы [2–5; 11], заўважна, што такое злучэнне сустракаецца вельмі часта і вытокі падобнай выявы ўзыходзяць да самых старажытных з вядомых нам культур. Напрыклад, сімвал з шумерскай культуры (III тыс. да н. э.) [16]. Акрамя таго, узыходзячы (няпоўны, паравернуты рожкамі ўверх) месяц амаль заўсёды сустракаецца на гравюрах,

РЭПАЗІТОРЫЙ БГУКІ

якія паказваюць вялікую багіню (старажытнагрэчаскую Селену, старажытнаегіпецкую Мут, у міфалогіі майя – Іксчэл (Ішчэль), багіню месяца, месячнага святла і вясёлкі [20] і інш.) (гл. дадатак А).

У межах семіятычнага падыходу практычна ва ўсіх старажытных культурах узыходзячы месяц (чаша) сімвалізуе жаночы пачатак – як пасіўнае нябеснае цела, святло якога – адбітак актыўнага святла сонца (мужчынскі пачатак). Акрамя таго, у рожках месяца некаторыя семіётыкі бачаць сімвал рагатай багіні – першаснага жаночага бажаства (эпоха матрыярхату), якое ў злучэнні з мужчынскім пачаткам (богам, прыбогам) нараджае ўвесь існуючы свет, дае жыццё ўсім раслінам, жывёлам і людзям.

Таксама ўзыходзячы месяц сімвалізуе сасуд: «Иногда лунное, как правило женское, божество стоит на серпе, который тогда мыслится чем-то вроде судна или чаши. В этом случае луна становится символом женского начала мира – лона (йони), из которого рождается всё живое» [2, с. 257–258].

Хрысціянская сімволіка працягвае гэтую традыцыю. Шмат на якіх выявах альбо Панна Марыя стаіць на сярпе месяца, альбо ён знаходзіцца побач з ёй, падтрымліваючы маленькага Ісуса (гл. дадатак Б).

Такім чынам, узыходзячы месяц ва ўсіх сусветных культурах трактуецца як жаночы пачатак (які ў зліцці з мужчынскім дае жыццё) альбо як сасуд, гатовы для напаўнення.

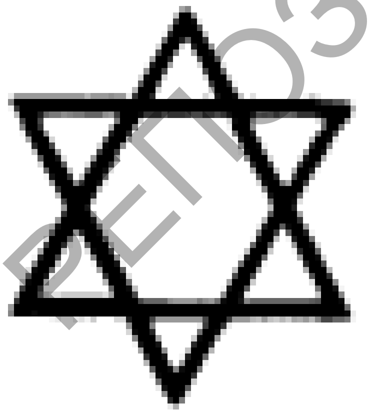

Шасціканцовая зорка – гексаграма – уяўляе сабой не менш старажытны сімвал. Складаецца з двух пераплеценых роўнабаковых трыкутнікаў, вяршыні якіх скіраваны ў супрацьлеглыя бакі: уверх – агнявы мужчынскі пачатак, уніз – вільготны жаночы. Гэта сімвал «дуалістычнай сістэмы ў гарманічным зліцці» [3, с. 52]. Таксама гэта яднанне чатырох стыхій: агню, вады, паветра, зямлі.

У алхіміі зліццё першасных стыхій уяўляе сабой праматэрыю, падобным чынам гексаграма трактуецца ў масонаў [3, с. 53]. Калі працягнуць ланцужок лагічных разважанняў, можна прыйсці да высновы, што праматэрыяй метафарычна названы сакральныя веды: ідэя ў старажытных грэкаў, слова – у вавіланян, святыя гімны – у Старажытнай Індыі.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

У хрысціянскай традыцыі гексаграмай знакаміты цар Саламон, сын цара Давіда і Вірсавіі, «изгонял демонов и привлекал ангелов» [3, с. 53]. З гэтай нагоды шасціканцовая зорка носіць назву «Саламонава зорка (пячатка)» ці «Шчыт Давіда». Пазней гэты сімвал пачаў асыцыявацца з мудрасцю цара Саламона і абазначаць веды.

У будыстаў шасціканцовай зоркай азначаны чакры анхата (анахата) (у цэнтры грудзей па лініі сэрца) і сахасрара (на макушцы галавы) – вузел мудрасці і вузел розуму адпаведна [4, с. 149–153] (гл. дадатак В). Таксама гексаграма выкарыстоўвалася ў «вядзьмарскіх» кнігах як сімвал улады над дэманамі (прыроднымі стыхіямі). Уладу над стыхіямі могуць даць толькі ісцінныя веды, адпаведна ў магічнай практыцы шасціканцовую зорку можна лічыць сімвалам ведаў і мудрасці. У сучаснасці ў сусветнай культуры і замацаваўся гэты сэнс.

Такім чынам, аснова герба Тышкевічаў (і яшчэ некалькіх сотняў родаў Беларусі, Літвы, Украіны) складаецца з двух старажытнейшых сімвалаў: узыходзячага месяца і шасціканцовай зоркі. Першы мае два асноўныя ўзаемазвязаныя сэнсы: жаночы пачатак і сасуд. Другі – сімвал ведаў, мудрасці. У выніку атрымоўваецца наступнае тлумачэнне герба «Ляліва»: сасуд, гатовы да напаўнення ведамі. Для герба гэта не зусім звычайны сэнс: асноўная асаблівасць роду не ў гонары і мужнасці ў бойцы, не ў моцы і спрыце ў ваярскай справе, не ў матэрыяльных каштоўнасцях і шляхетнасці, а ў імкненні да духоўных вяршынь, да спасціжэння ісціны і набыцця новых ведаў. І сёння думаецца: ці не паўплываў сімвалічны сэнс родавага герба на лёс знакамітых прадстаўнікоў рода Тышкевічаў – Пія і яго сыноў Канстанціна і Яўстаха, наканаваўшы ім праславіцца ў навукова-даследчай дзейнасці.

1. *Адамушко, В. И.* Гербы и флаги Беларуси / В. И. Адамушко, М. М. Елинская. – Минск : Беларусь, 2006. – 254 с.

2. *Бауэр, В.* Энциклопедия символов / В. Бауэр, И. Дюмотц, С. Головин; пер. с нем. Г. Гаева. – М. : Крон-Пресс, 1998. – 512 с.

3. *Бидерман, Г.* Энциклопедия символов / Г. Бидерман ; пер. с нем. В. М. Валькова. – М. : Республика, 1996. – 334 с.

4. *Бир, Р.* Энциклопедия тибетских символов и орнаментов / Р. Бир ; пер. с англ. Л. Бубенковой. – М. : Ориенталия, 2011. – 428 с.

5. *Генон, Р.* Символы священной науки / Р. Генон; пер. с фр. Н. Тирос. – М . : Беловодье, 2002. – 496 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

6. *Лангер, С.* Философия в новом ключе: исследование символики разума, ритуала и искусства / С. Лангер ; пер. с англ. С. П. Евтушенко ; общ. ред. и послесл. В. П. Шестакова. – М. : Республика, 2000. – 287 с.

7. *Лотман, М. Ю.* Статьи по семиотике культуры и искусства / М. Ю. Лотман; сост. М. С. Гргорьева. – СПб. : Академ. проект, 2002. – 544 с.

8. *Лукомский, В. К.* Гербы третьей части Гербовника дворянских родов Царства Польского / В. К. Лукомский, С. Н. Тройницкий. – СПб. : 1910. – [12] с., 121 табл., [10] с.

9. Мировые культы и ритуалы. Могущество и сила древних / сост. Ю. Матюхина. – М. : РИПОЛ классик, 2011. – 174 с.

10. *Привалова, В. М.* Орнаментальная культура. Аналитический обзор символов и знаков геометрического орнамента в антропологической картине мира / В. М. Привалова // Изв. Самар. науч. центра РАН. Сер. Искусствоведение. – 2010. – Т. 12, № 3. – С. 255–263.

11. *Рошаль, П.* Энциклопедия символов / П. Рошаль. – М. : АСТ ; СПб. : Сова, 2011. – 1007 с.

12. *Санти-Мадзини, Дж.* Геральдика. История, терминология, символы и значения гербов и эмблем / Дж. Санти-Мадзини, А. П. Черных; пер. с итал. Т. А. Бобровой [и др.]. – М. : Астрель : АСТ, 2007. – 593 с.

13. *Эко, У.* Отсутствующая структура. Введение в семиологию / У. Эко ; пер. с итал. А. Г. Погоняйло и В. Г. Резник; ред. М. Г. Ермакова. – М. : Петрополис, 1998. – 432 с.

14. *Hall, James.* The illustrated dictionary of symbols in Eastern and Western art. / J. Hall. – Colorado: IconEditions, 1995. – 256 p.

15. Составные части герба // Экскурс в геральдику. – URL: http://www.excurs.ru/pravila/armature/Armature.htm.

16. Полумесяц // Энциклопедия геральдических символов. – URL: http://www.symbolarium.ru/index.php.

17. Звезда // Энциклопедия геральдических символов. – URL: http://www.symbolarium.ru/index.php.

18. Лелива // энциклопедия гербов. – URL: http://www.heraldicum.ru/polgerby.htm.

19. Leliwa // энциклопедия гербов польских. – URL: http://gajl.wielcy.pl/herby_nazwiska.php?lang=pl&herb=leliwa.

20. Иксчель // энциклопедия древнеегипетских богов. – URL: http://godsbay.ru/maya/ixchel.html.

21. Лагойск // Гербы беларускіх гарадоў. – URL: http://geraldika.by

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

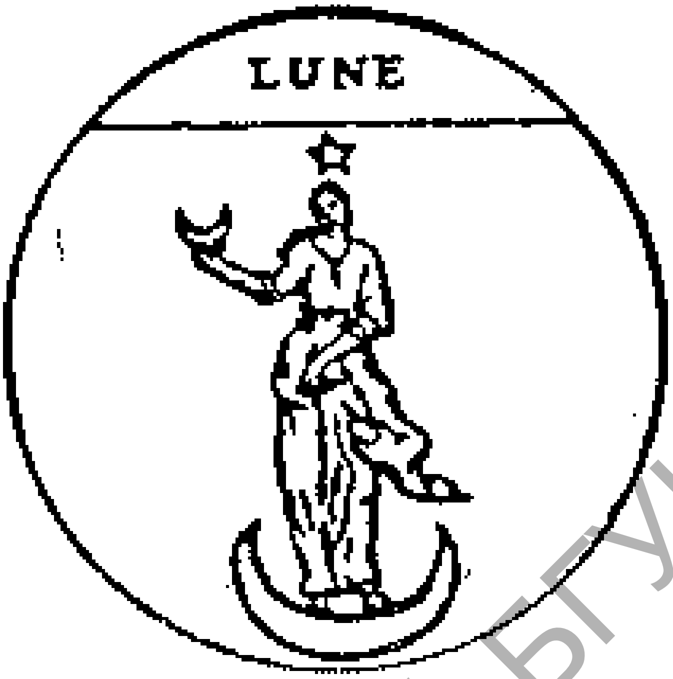

Выява багіні месяца (стаіць на сярпе ўзыходзячага месяца
і трымае такі ж паўмесяц у правай руцэ)

Выява з алхімічнага трактата сімвалізуе саюз багіні-маці і бога-бацькі
(месяца і сонца)

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

Панна Марыя з немаўляткам Ісусам на сярпе ўзыходзячага месяца

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ

Дадатак В

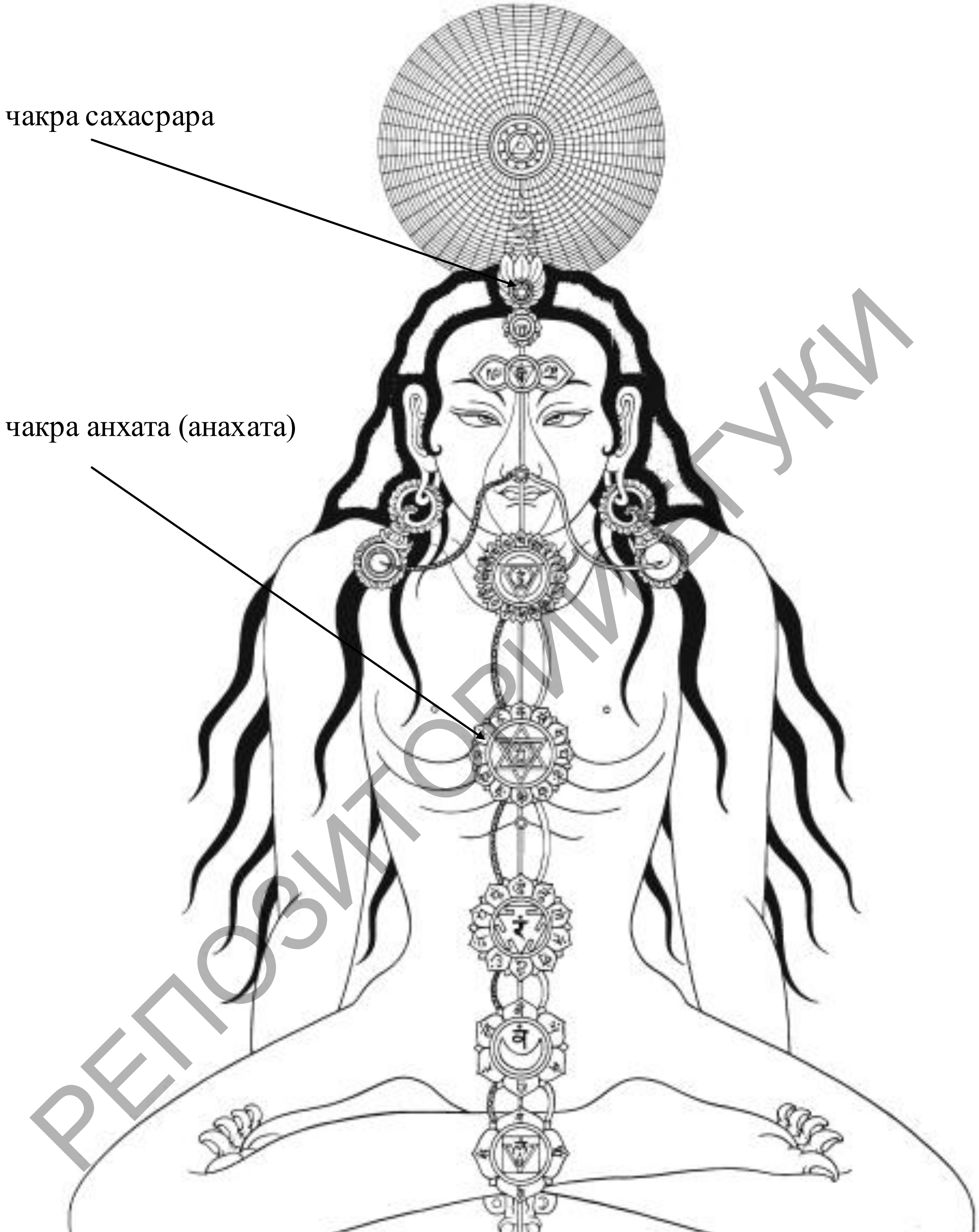

Сістэма чакраў у індуісцкай кундаліні-ёзе

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ